੧ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ॥

ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ। ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ

Khalsa Samachar

Rs. 5/-

ਸਪਤਾਹਿਕ/Weekly | ਸੰਸਥਾਪਕ: ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ | Founded by Bhai Vir Singh in 1899 | www.bvsss.org

Issue 30, 29 July-4 August, 2021, Vol. 31

Subscription in INR : India Yearly 250/-, Life 2500/- | Abroad Yearly 2500/-, Life 25000/-

ਅੰਕ ੩੦, ੨੯ ਜੁਲਾਈ-੪ ਅਗਸਤ ੨੦੨੧, ਜਿਲਦ ੩੧ | ੧੪-੨੦ ਸਾਵਣ ੨੦੭੮, ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਸੰਮਤ ੫੫੩

ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ : 2 ਅਗਸਤ

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ

❖ ਗਿਆਨੀ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ

ਸੁੰਦਰ ਸੂਰਤ ਮਾਧੁਰੀ ਮੂਰਤ, ਪੂਰਤ ਕਾਮਨਾ ਸਿਖਜਨਿ ਕੀ।
ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਰੂਪ ਧਰੇ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਬ, ਆਠਮ ਦੇਹਿ ਸੁਨੌਤਨ ਕੀ।
ਜਜੋਂ ਮਹਿਪਾਲਕ ਪੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੋ ਤਜਿ, ਪੈ ਪਹਿਰੈ ਹਿਤ ਭਾਂਤਨ ਕੀ।
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤਥਾ ਦੁਤਿ ਪਾਵਤਿ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰੈ ਮਨ ਕੀ।

(ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੂ. ਰਾਸਿ ੧੦-੨੮)

ਅੱਠਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸੱਤਵੀਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ (ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ) ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ਦਸਮੀ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਬਿ: (7 ਜੁਲਾਈ 1656 ਈ:) ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਜਿਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪੜੋਤਰੇ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇ ਵੀਰ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਸੀ।

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਟਿੱਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਪੰਨ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਥੇ ਜਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਰਸੂਖ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਪੂਜਨੀਕ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ: 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮ੍ਹਿਆਰ॥ ਘੜਿ ਭਾਂਡੇ ਇਟਾ ਕੀਆ ਜਲਦੀ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰ॥' ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਪਰ ਕਿਉਂ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਖਿਲਾਫੇ ਸ਼ਰਅ ਸੜਦੀ ਕਿਹਾ ਜਦ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਸਾੜਦੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਦੱਬਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਉਣ ਲਈ ਸਿਖਾਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਟਾਲਵਾਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਟਾਲ ਦੇਵਾਂ। ਇਹ ਸੋਚਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਲਫਜ਼ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ' ਨਹੀਂ, ਪਰ 'ਮਿਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ' ਹੈ, ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਸੜਦੀ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਇਸ ਉੱਤਰ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕੀਤੀ: 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ' ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਚਾਹੇ ਦੋ ਤ੍ਰੈ ਅੱਖਰ ਹੀ ਬਦਲੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਬੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਤਦ ਬੀ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਟਿੱਕੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ:-

ਇਤ ਮੁਖ ਕਰ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨ ਆਵਹੁ। ਉਤ ਹੀ ਬਸ ਕਰਿ ਬੈਸ ਬਿਤਾਵਹੁ। ਅਪਰਾਧੀ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਕੇਰ। ਹਮ ਸੌਂ ਨੇਰ ਹੋਇ ਕਿਮ ਫੇਰ॥੩੧॥ ਨਿਜ ਮਨ ਤੇ ਹਮ ਤਜਾਗਨ ਕਰਿਓ। ਗੁਰਤਾ ਪਦ ਤੇ ਸੋ ਪਰਹਰਿਓ। ਜਿਸ ਕੋ ਧੁਰ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀ। ਤਿਸਕੋ ਹੁਇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲੇ ਜਰੀ॥੩੨॥

(ਰਾਸਿ ੯-੫੮)

ਅੰਦਰ............

- ☐ ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ : ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ 3
- ☐ ਸੰਤ ਬਿਮਲਾ ਸਿੰਘ: ਪਤਿਤ ਪਵਿੱਤ੍ਰ 5
- ☐ ਪਹਿਲੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ... 6
- ☐ Reinterpreting Shaheed Udham Singh 7
- ☐ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ: ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ 10
- ☐ ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਖਿਆ 11
- ☐ ਰਿਪੋਰਟ : **ਕਸ਼ਮੀਰ : ਟੁਕੜੀ ਜਗ ਤੋਂ ਨਿਆਰੀ ਤੇ ਚਰਚਾ** 12

ਸੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰਿਆਈ ਗੱਦੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਯੂ ਤਦੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ, ਪੰਜ ਕੁ ਬਰਸ ਦੀ ਸੀ, ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵਾਕਜਾ ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੧੦ ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਬਿ. (7 ਅਕਤੂਬਰ 1661 ਈ.) ਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਦੀ ਆਯੂ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ, ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ, ਗੌਰਵਤਾ ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸੁਣਕੇ ਹਰ ਫਿਰਕੇ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਈਸ਼੍ਵਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਪੰਨ ਤੇ ਸਾਹਿਬੇ ਕਰਾਮਾਤ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕਰ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਇਸ ਬਾਲ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਜੋਤਿ ਵਿਰਾਜ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਉਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਓਹ ਆਪ ਦੀ ਦੂਰਦਰਸ਼ਤਾ, ਸਿਆਣਪ, ਗੰਭੀਰਤਾ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੁੰਦਾ। ਆਪ ਦੇ ਗੱਦੀ ਬੈਠਣ ਦੀ ਖਬਰ ਜਦ ਆਪ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਓਹ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਵਡੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰਿਆਈ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਿਆਈ ਕੋਈ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਸੀ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਵਸਤੂ ਸੀ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ।

ਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਸੂਖ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵਧ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਭਿਜਵਾਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸਦਵਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦ ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਥਾਈਂ ਟਿਕਦੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਇਕ ਨਗਰ ਪੁਜੇ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਮਾਨੀ ਪੰਡਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। **ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ** ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟਿਕਾਣਾ ਕੁਰੂਕਛੇਤਰ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਨੇ ਆ ਕੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਅਪਣਾ ਨਾਮ 'ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ' ਰਖਵਾਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਗੀਤਾ ਉਚਾਰੀ ਸੀ। ਜੇ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਚੀ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਕਰਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਮੰਨ ਜਾਵਾਂ ਕਿ ਆਪਦਾ ਨਾਮ ਸਾਰਥਕ ਹੈ। **ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼** ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ; ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ: ਪੰਡਤ ਜੀ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਅਰਥ ਸੁਣਾਏ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸਮਝੇਂ ਕਿ ਅਸਾਂ ਗੀਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਦਾ ਕੋਈ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪੁਰਖ ਸੱਦ ਲੈ, ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਸ਼ਾ ਓਹੋ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਇਕ ਅਵਿੱਦ ਤੇ ਮੂਰਖ ਜਿਹੇ ਝੀਵਰ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆਂਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਦੀ ਛਟੀ ਉਸ ਦੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਛੁਹਾਈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 14 ਵਿਦਜਾ ਦਾ ਗਜਾਤਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਤ ਨਿਸਚੇ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਸ਼ਰਨੀ ਪੈ ਗਿਆ, ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਲਈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਈਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਟੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਅਨੇਕ ਥਾਈਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖਸ਼ਦੇ, ਠੰਢਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਤਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮੇਟਦੇ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਓਥੇ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੂਤ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਸੀ, ਤੇ ਇਹੋ ਰਾਜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵਸਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕ ਕੌਤਕ ਕੀਤੇ, ਜੀਅਦਾਨ ਦਿਤੇ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜੋੜ-ਮੇਲ ਇਥੇ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ ਤੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਏਥੇ ਢੁੱਕਣ ਲਗ ਪਈਆਂ।

ਇਥੇ ਵਸਦਿਆਂ ਹੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪਰ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹ ਲਿਜਾਕੇ ਗੋਲੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਜਮਘਟ ਵਿਚੋਂ ਪਟਰਾਣੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਪ੍ਰੀਖਜਾ ਲੀਤੀ। ਇਥੇ ਵਸਦਿਆਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨਿਕਲ ਪਈ। ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਆਪ ਇਥੋਂ ਉਠਵਾਕੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਦੂਰ ਜਮਨਾ ਕਿਨਾਰੇ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਓਥੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸੇ ਖੇਚਲ ਨਾਲ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੧੪ ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ ਬਿ: (30 ਮਾਰਚ 1664 ਈ:) ਨੂੰ ਲਗਪਗ 8 ਬਰਸ ਦੀ ਵਰੇਸ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਆਪ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਓਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ 'ਬਾਲਾ ਸਾਹਿਬ' ਨਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਰਯਾ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਾਤਾਲਪੁਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਤੇ ਸਤਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਬੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਵਿਭੂਤੀ ਲਿਆਕੇ ਯਾਦਗਾਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਤੇ ਅਜ਼ਮਤਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਮਹਾਨ ਉਪਕਾਰੀ ਹੋਈ, ਉਹ ਸੀ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚੋਣ, ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਵਜਕਤੀ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕਿਹਾ 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ' ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਓਹ ਸਾਕੋਂ ਮੇਰੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਹਨ ਤੇ ਬਕਾਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਹ ਚੋਣ ਕੈਸੀ ਦਰੁਸਤ ਅਰ ਯੋਗ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਰੂਹ ਫੂਕ ਦਿਤੀ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:-

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਡਿਠੇ ਸਭਿ ਦੁਖਿ ਜਾਇ॥

– **ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ,** 26 ਜੁਲਾਈ 1962 'ਚੋਂ

ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ : ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ

❖ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ

ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 26 ਦਸੰਬਰ 1899 ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਕਸਬਾ ਸੁਨਾਮ ਤੇ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਨਰਾਇਣ ਕੌਰ ਤੇ ਪਿਤਾ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕੰਬੋਜ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਇਹ ਦੂਜਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਪਿਤਾ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ, ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਗੇਟਮੈਨ ਦੀ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਆਸਾਮੀ ’ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੁੱਖਾਂ, ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਗਮਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਬੀਤੀ। ਉਹ ਅਜੇ ਸਹੀ ਤੁਰਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਤਾਂ ਟਹਿਲ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਪਣੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਪਾਸ ਜਾ ਠਹਿਰੇ। ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹਾਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਾਇਆ ਵੀ ਉੱਠ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ 5 ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ 7 ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ’ਤੇ ਦੋਨੋਂ ਭਰਾ ਕਈ ਦਿਨ ਤੱਕ ਰੋਂਦੇ ਕੁਰਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਗਿਆਨੀ ਚੰਚਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਛੱਡ ਆਂਦਾ। ਜਿੱਥੇ ਦੋਨੋਂ ਭਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ 20 ਸਾਲ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਵੀ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ’ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਛੱਡ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੰਜੋੜ ਸੁੱਟਿਆ।

13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਉਹ ਮਨਹੂਸ ਐਤਵਾਰ ਵੀ ਆ ਪਹੁੰਚਾ ਜਿਸ ਦਿਨ ਸੈਂਕੜੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮ ਪੀਤੇ। ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਭੀੜ 25 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ। ਜਿਸ ’ਤੇ 15 ਮਿੰਟ ’ਚ 1650 ਗੋਲੀਆਂ ਦਾਗੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 379 ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ। 25 ਅਗਸਤ 1919 ਨੂੰ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੇ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, ‘ਮੈਂ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਉੱਨਾ ਚਿਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਭੀੜ ਸਾਹਮਣੇ ਤਿੱਤਰ-ਬਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਫਾਇਰਿੰਗ ਘੱਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਗਰ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੌਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ ਹੋਰ ਚੌੜੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਸ਼ੀਨਗਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ’।

ਸੈਂਟਰਲ ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮਖਾਨਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਪੁਤਲੀਘਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਿੱਥੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ। ਤਸਵੀਰ: ਪੁਸਤਕ **ਚੈਲੇਂਜ ਟੂ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਹੈਜਮਨੀ**, ਨਵਤੇਜ ਸਰਨਾ।

ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਡਾਇਰ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ‘ਹਾਊਸ ਆਫ ਲਾਰਡਸ’ ਨੇ ਇਖਲਾਕੀ ਤੌਰ ’ਤੇ **ਮੋਰਨਿੰਗ ਪੋਸਟ** ਇਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਾ ਜੀਅ ਸਕਿਆ। ਬੀਮਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ 27 ਮਾਰਚ 1927 ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਗੋਦ ਸੁਆ ਦਿੱਤਾ।

ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਘਟਨਾ ਸਮੇਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਮਰ 20 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਖੂਨੀ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਕੋਮਲ ਤੇ ਜੁਆਨ ਦਿਲ ਤੜਪ ਉਠਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਰਚ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ’ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਘਿਨਾਉਣੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਲੋਕ ਭੜਕ ਉਠੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾਂ ਉਖਾੜ ਸੁੱਟੀਆਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਧਰਨੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੜਕੀ ਜਵਾਲਾ ਨੂੰ ਠੰਡੀ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ

ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਬਰਤਾਨੀਆ ਜਾਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਓਡਵਾਇਰ ਵੀ ਵਾਪਸ ਬਰਤਾਨੀਆ ਹੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਲਈ ਬਦਲਾ ਲੈ ਸਕਣਾ ਹੁਣ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿੱਗਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਬਣ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਜਿੱਥੋਂ 1921 ਵਿਚ ਨਰੋਬੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਜਾ ਕੀਤੀ। ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਜਿਹੜੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ, ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰੱਖੇ। ਫਿਰ ਉੱਥੋਂ ਉਹ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ ਪਰਤ ਆਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਮਰਾ ਚੌਂਕ ਘੰਟਾ ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਰਾਏ ਉੱਤੇ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਲੇਟ ਇਹ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤੀ 'ਰਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ'।

ਪਰ ਸਭ ਇਨਕਲਾਬੀ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਰਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਾਦ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੌਣ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਚੌਂਕ ਘੰਟਾ ਘਰ 'ਚ ਸਥਿਤ ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਮਰਾ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦਾ ਗੁਪਤ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਜਿੱਥੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਇ, ਮਾਸਟਰ ਮੋਤਾ ਸਿੰਘ, ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਜੇਜ਼ੀ ਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ।

ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਅਮਰੀਕਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਰਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਾਦ ਬਣਿਆ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਬਾਰਾਂ ਮੂਲੇ ਪਹੁੰਚ ਇਕ ਆਰੇ 'ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਜੋ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਪਾ ਸਕੇ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ 1924 ਵਿਚ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਐਮ.ਏ. ਨਾਲ ਹੋਈ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤਦੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਆਏ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਛਿਪੇ ਵੰਡਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ੋਬਨ 'ਤੇ ਸਨ। ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਬੰਗਾਲੀ ਸਰਗਰਮ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉੱਤਰ ਪਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਰਤ 'ਚੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ।

30 ਅਗਸਤ 1927 ਨੂੰ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਿਆ। ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਤਿੰਨ ਪਿਸਤੌਲ ਤੇ 400 ਕਾਰਤੂਸ ਨਿਕਲੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਸਖਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ। ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਇਹ ਪੰਜ ਸਾਲ ਉਹਨਾਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਤੇ 1932 ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਮਿਲੀ।

ਭਾਵੇਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਖਤ ਸਜ਼ਾ ਕੱਟੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਧੀਨ ਲਗਨ ਦਾ ਪੱਲੂ ਉਹਨਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਇਸੇ ਲਗਨ ਅਧੀਨ ਹੀ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੇਤਾ ਜੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਨਾਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਗਈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਘੋਲ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਿੱਖਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਯੂਰਪ ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਬਦੁੱਲਾ ਸਿੰਧੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਮੁਹਿੰਦਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਮਦਦ ਮਿਲੀ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬੁਢਾਪੇ ਦੇ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਹੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੈਨਾਨੀ ਨਾਲ ਬਰਾਸਤਾ, ਨੇਪਾਲ, ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਤੇ ਯੂਰਪ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਦਾ ਖਰਚਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ (ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੀ) ਨੇ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਸਰ, ਰੂਸ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ, ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਉਹ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਜਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰਾਹ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਫਿਰੀ ਇੰਡੀਆ ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ ਲੰਡਨ' ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਭਾਸ਼ਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। 1939 'ਚ ਛਿੜੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਉਹ ਜਰਮਨ ਜਾਸੂਸਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਫੌਜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਣ ਖਾਤਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਇਕ ਸਭਾ 'ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਐਸੋਸ਼ੀਏਸ਼ਨ' ਵੱਲੋਂ 13 ਮਾਰਚ 1940 ਨੂੰ ਕੈਕਸਟਨ ਹਾਲ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਓਡਵਾਈਰ (ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਕ ਫੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੀਮਾਰ ਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਭਰੇ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ) ਲਾਰਡ ਜੈਟਲੈਂਡ, ਸੈਕਰੇਟਰੀ ਆਫ ਸਟੇਟ ਫਾਰ ਇੰਡੀਆ, ਸਰ ਲੂਈਸ ਡੀਨ, ਸਾਬਕਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ (1908 ਤੋਂ 1913 ਤੱਕ) ਲਾਰਡ ਲਮਿੰਗਟਨ ਸਾਬਕਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਬੰਬਈ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਕੀਲ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪਣੇ 21 ਸਾਲ

ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਣ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਭਾਗ ਮੌਕਾ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। 6 ਚੈਂਬਰ ਰੀਵਾਲਵਰ ਲੋਡਿਡ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮੋਟੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਪਿਸਟਲ ਦੇ ਮੇਚੇ ਦੀ ਕੱਟ ਕੇ ਲੁਕੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਅੱਜ ਸ਼ੁਭ-ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੀ ਘੜੀ ਸੀ। ਭਾਸ਼ਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਦਾਦ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਦਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਾਰੀ ਆਉਣ ਤੇ ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਓਡਵਾਇਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਕਿ, 'ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਤੋਂ 21 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲਾ ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ'। ਤਾਂ ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿਸਟਲ ਦਾ ਫਾਇਰ ਦਾਗਦਿਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲਾ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਧਰਿਆ। ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਓਡਵਾਇਰ ਕਰਨੀ ਦਾ ਫੱਲ ਭੁਗਤ ਥਾਂਏ ਹੀ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਲਾਰਡ ਜੈਟਲੈਂਡ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ, ਫਾਇਰ ਨਾਲ ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਰਿਆ ਸਮਝ ਹੋਰ ਫਾਇਰ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਬਚ ਗਿਆ। ਅਗਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਰ ਲੂਈਸ ਡੇਨ ਦੇ ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਹੀ ਉੱਡ ਗਿਆ। ਸਰ ਲਮਿੰਗਟਨ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫਾਇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਡਿੱਗੀ। ਹਾਲ ਵਿਚਲੇ ਲੋਕ ਭੱਜਣ ਲੱਗੇ, ਚੀਕਾਂ ਵੱਜਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਹਫੜਾ ਦਫੜੀ ਮੱਚ ਗਈ, ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ੇਰ ਸਰਦਾਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਵੇਂ ਪੁਕਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, 'ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਲਓ ਲੰਡਨ ਵਾਸੀਓ, ਮੈਂ ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰਾਂ'। ਪੁਲਿਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ, 'ਬਸ! ਇਕ ਹੀ ਮਰਿਆ ਹੈ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਸੀ'। ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਲਲਕਾਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਫਰਜ਼ੀ ਨਾਮ ਹੀ ਰਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ, ਉਂਝ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਤੇ 21 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਇਹ ਭਾਜੀ ਪਾ ਕੇ ਚੁਕਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ'।

5 ਜੂਨ 1940 ਨੂੰ ਜਸਟਿਸ ਐਟਕਨਸਰ ਨੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਆਖਰ 31 ਜੁਲਾਈ 1940 ਦੇ ਦਿਨ ਭਾਰਤ ਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸਪੂਤ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਫੰਦਾ ਚੁੰਮਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਕਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਆਖਿਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਮੇਰਾ ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਲਾਸ਼ ਮੇਰੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ'।

- ਪੁਸਤਕ **ਅਣਖੀ ਸੂਰਮਾ: ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ**,
ਸੰਪਾਦਕ: ਡਾ. ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਇਨਕਲਾਬੀ

❖ ❖ ❖ ❖

ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਪਿਛਲਾ ਅੰਕ ਦੇਖੋ...

ਪਤਿਤ ਪਵਿੱਤ੍ਰ

(ਜੀਵਨ-ਅਜੀਵਨ-ਸਦਾ ਜੀਵਨ)

3.

ਉਸ ਦਿਨ ਸੰਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੈਰਾਗ ਵੀਚਾਰ ਤੇ ਤੱਤ੍ਵ ਵੀਚਾਰ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦ ਕਥਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਏਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕੀਤੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਭਾਈ ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਤੱਕ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਕੀਕੂੰ ਆਪੋ ਵਿਚ ਰਲੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੇ ਹਰ ਛਿਨ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅਵੈਵ ਭਜਦੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਨਾ ਬਣਦੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਅਪਨਾ ਜੀਉਂਣਾ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹੋ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਸੋ ਹਰ ਛਿਨ ਦੀ ਭੰਨ ਘੜ ਯਾ ਹਰ ਛਿਨ ਦੇ ਅਜੀਵਨ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦਾਣੇ ਦਾਣੇ ਵਿਚ ਜਿੰਦ ਹੈ, ਜੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਾਣਾ ਬੀਜਿਆ ਉੱਗ ਨਾ ਸਕੇ।

ਸੋ ਕਿਤਨੇ ਦਾਣੇ ਯਾ ਕਿਤਨੇ ਜੀਵਨ ਕਣੀ ਵਾਲੇ ਦਾਣੇ ਰੋਜ ਪਿਸਕੇ ਰਿੱਝਕੇ ਪੱਕਕੇ ਯਾ ਇਉਂ ਕਹੋ ਕਿ ਅਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀਵਨ ਕਲਾ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀਚਾਰ ਕਰੋ ਅਜ ਕਲ ਜੋ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਲਗੀਆਂ ਹਨ ਕਦੇ ਡਿੱਠੇ ਜੇ ਕਿ ਇੱਲਾਂ ਤੇ ਗਿੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੋਏ ਹੋਏ ਲਟਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਤਾਰ ਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਸੁਖ ਲੈਣ ਲਈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਮੌਤ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਜਦ ਜ਼ਰਾ ਖੰਭ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਓਹ ਛੁਹ ਗਏ ਦੂਸਰੀ ਤਾਰ ਨਾਲ ਤਾਂ ਝੱਟ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਧੱਕਾ ਵੱਜਾ ਤੇ ਮਰ ਗਏ। ਜੇ ਤਾਂ ਇਕੋ ਤਾਰ ਤੇ ਬੈਠਕੇ ਉਡ ਗਏ ਤਾਂ ਬਚ ਗਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਾਰ। ਸੋ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਏਹ ਕਾਲ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਕਾਲ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ, ਅਨੇਕਾਂ ਹਾਦਸਿਆਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਸਾਡੇ ਉਦਾਲੇ ਹਨ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਭੁਲੇਵੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਜੇ ਇਹ ਜੀਵਨ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਝ ਵੀ ਲਓ ਕਿ ਇਹ ਹਰ ਛਿਨ ਅਜੀਵਨ ਦੇ ਕੁਛੜ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਅਜੀਵਨ ਦਾ ਖੇਲ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਕਿ ਜੀਵਨ ਸਦਾ-ਜੀਵਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੀਵਨ-ਅਜੀਵਨ ਦੇ ਦ੍ਵੰਦ ਤੋਂ ਉਚੇ ਉਠੋ ਤੇ ਉਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜਾਓ ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਹ ਦ੍ਵੰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਓਹ ਜੀਵਨ ਇਕ ਅਟੱਲ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਵਜੂਦ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਹਿਰਾਉ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਗਟਤਾਈ ਯਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਹ ਦ੍ਵੰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਜਗਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਹੈ। ➢ ➢

ਪਹਿਲੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਨਿੰਘਮ ਦੀ ਕਬਰ ਮਿਲੀ

ਬੀਤੀ ਅਠ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਵਿਖੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮੰਡਲ ਯੁੱਧ ਗ੍ਰਿਹਿ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੌਰੇ ਤੇ ਇਕ ਇੱਤਫਾਕ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕੈਪਟਨ ਜੋਸਫ਼ ਡੇਵੀ ਕਨਿੰਘਮ ਦੀ ਕਬਰ ਮਿਲੀ ਹੈ। CWGC ਟੀਮ ਇਸਦੇ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਅਮਿਤ ਬਾਂਸਲ ਸਮੇਤ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਈਸਾਈ ਕਬਰਿਸਤਾਨ, ਜਿੱਥੇ 56 ਜੰਗੀ ਕਬਰਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਲਈ ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। CWGC ਇਸ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗੀ ਕਬਰਾਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਇਕ ਚਰਚ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਫਾਦਰ ਐਨਥਨੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਬਰ ਬਾਬਤ ਮਰਹੂਮ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ੍ਰੀ. ਕੇ. ਸੀ. ਯਾਦਵ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਇੱਤਫਾਕ ਬਣਿਆ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ 8 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ CWGC ਦੀ ਟੀਮ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕਬਰ ਮਿਲ ਗਈ। ਕਪਤਾਨ ਜੋਸਫ਼ ਡੇਵੀ ਕਨਿੰਘਮ ਦਾ ਜਨਮ 9 ਜੂਨ 1812 ਨੂੰ ਲੈਮਬੇਤ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ 38 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ'ਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਨਿੰਘਮ ਬੰਗਾਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਸ'ਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ'ਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਤਾਰੀਖ 28 ਫਰਵਰੀ 1851 ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਨਿੰਘਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਐਲ. ਐਨ. ਕਨਿੰਘਮ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਉਘੇ ਕਵੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭਰਾ ਪੁਰਾਤਤਵ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਰ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਕਨਿੰਘਮ ਸੀ। ਕਨਿੰਘਮ ਪਹਿਲਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ 1845 ਵਿਚ ਐਂਗਲੋ ਸਿੱਖ ਯੁਧ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ **ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਸਿੱਖਇਜ਼ਮ** ਅਨੁਸਾਰ ਕਨਿੰਘਮ ਨੂੰ ਬੈਟਲ ਆਫ਼ ਫਰੰਟ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਵਾਰ ਵਿਖੇ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਨੈਪੀਅਰ ਦੇ ਸਟਾਫ਼ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਰ ਹਿਊਗ ਅਪ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਬੱਦੋਵਾਲ ਅਤੇ ਅਲੀਵਾਲ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸਰ ਹੈਰੀ ਸਮਿਥ ਨਾਲ ਉਹ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਜੋਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਸਭਰਾਉਂ ਵਿਖੇ ਉਸਨੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਆਉਡਿੰਗ ਨਾਲ ਵਾਧੂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੈਂਪ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭੋਪਾਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਏਜੰਟ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਲੜਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1849 ਵਿਚ ਕਨਿੰਘਮ ਨੇ *A History of the Sikhs* ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਸਨੇ ਭੋਪਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਲੰਦਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ 'ਚ ਲਾਰਡ ਹਾਰਡਿੰਗ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਖਤ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਬਦਲੇ ਉਸਨੂੰ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਰੈਜੀਮੈਂਟਲ ਡਿਊਟੀ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨੂੰ ਦਿਲ ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ 1851 ਵਿਚ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਖੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੂਟ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਕਨਿੰਘਮ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਪਰ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਈਸਾਈ ਕਬਰਿਸਤਾਨ'ਚ ਬਣੀ ਤੇ ਮਿਲੀ ਉਸਦੀ ਕਬਰ ਨੇ ਅਜ ਪਹਿਲੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਤਾਜ਼ਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਰਬਪ੍ਰਥਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇਬਾਰਤ'ਚ ਢਾਲਿਆ ਸੀ। ❖ ❖

➢ ➢ ਉਸ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਮਾਰਗ 'ਨਾਮ' ਹੈ। ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦਿਆਂ ਬੀ ਮਨ ਉਸ ਅਟਲ ਸਰਬ ਵਜਾਪੀ ਹਸਤੀ ਨਾਲ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵ੍ਹੰਦ-ਜੀਵਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਓਸ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਐਉਂ ਜੇ ਜੀਵਨ ਪਿਆਰਾ ਜੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਪਵਿਤ੍ਰ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸਦਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਣਾ ਲਓ ਜੋ ਕਿ ਬਣਦਾ ਹੈ 'ਨਾਮ' ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਨਾਲ। ਸੋ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਸਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਡਾ ਦੀਖਜਾ ਸੰਸਕਾਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ, ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਰਹਿਤ ਤੇ ਪੰਥ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਆਦਿ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਉਂ ਕਹਿਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲਾਭ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਕਥਨ ਕੀਤੇ।

(ਚਲਦਾ)

Reinterpreting Shaheed Udham Singh

❖ Prof. Navtej Singh

Much has been written about Udham Singh both at the popular and academic level. Both types of writings about him so far present him as a hero who had avenged the Jallianwala Bagh massacre. To prove this the writers, mention that he himself was present in the Bagh or had come there after the shooting as a volunteer from a Sikh orphanage to look after the dead and wounded, and that he was deeply disturbed by the ugly scenes and had taken a vow to take revenge on O'Dwyer. These writings which establish his presence at the scene are made on the basis of one statement in one book. But they suffer from distortion.

The above thesis fails to provide answers to a lot of questions. Firstly, if Udham Singh wanted to take revenge only on O'Dwyer, why did he shoot at Zetland, Lamington and Louis Dane? Secondly, after his arrest at Caxton Hall the police recovered from his pocket a diary from 1940 and another dated for the year 1939 from his room. Both the diaries had addresses of Zetland and Wellington besides O'Dwyer, why? Thirdly, why did he wait for so long to kill O'Dwyer, though he was in England continuously from the end of 1933 onward or even before that during 1920 to 1927 when he had travelled the world over? Fourthly, when in July 1927 he arrived in India from the US with ammunition and revolvers to raise a revolt against the British and was arrested the next month, was there a plan to assassinate O'Dwyer? Besides these questions the writers have also misstated some facts and events especially about his name, date and place of his birth, etc. Many published writings have created confusion and have lacked perspective. An English writer has gone even to the extent of claiming that Udham Singh was a double agent of both the British and the German secret services. Therefore, it is desirable to reach for the truth.

Udham Singh was born on December 26, 1899 at Mohalla Pilbad, Sunam, in a poor Kamboj family. His childhood name was Sher Singh. His father's name was Tehal Singh and mother's Harnam Kaur. He had an elder brother, Sadhu Singh. Tehal Singh performed odd jobs of selling vegetables, worked as a domestic servant or a chowkidar, as Harnam Kaur died leaving behind her husband and two infant children. After some time Tehal Singh decided to quit the odd jobs and took the children to Amritsar in order to inculcate them with religious education. On the way he became seriously ill and died at Amritsar. At this time the orphaned brothers were only eight and six years old. The children were admitted in the central Sikh orphanage, Putligarh in 1907. In the register Udham Singh's name was mentioned as Sher Singh.

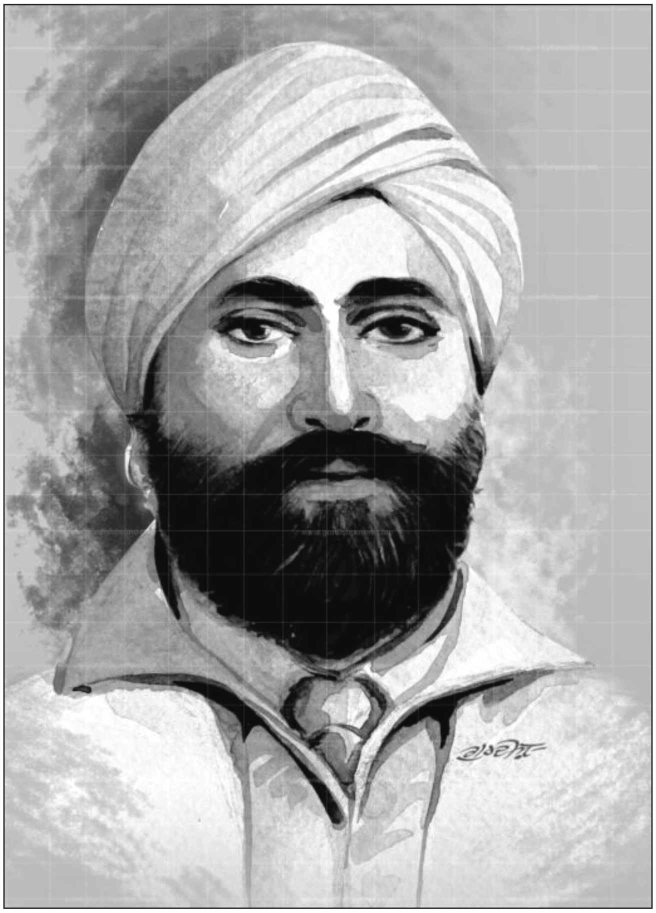

YOUTH

In the orphanage Udham Singh and his brother were given lessons in Sikh religion and history. This was the initial influence on them. The children learnt handicraft and had elementary education. Unfortunately, the elder

brother died after some years. Tragedy after tragedy resulted in Udham Singh becoming a serious but thoughtful and helpful person. There is no evidence to show when Udham Singh left the orphanage but it is on record that in 1918 he was working as a carpenter or motor-mechanic in Mombasa or Mesopotamia. He came back to India in June 1919 and after staying for some time went to British East Africa to work in railway workshops in Uganda. He returned in 1922 and opened a shop in Amritsar. It appears that he came in contact with the revolutionaries of the Ghadr Party at Nairobi. This shop had become the centre for revolutionary activities.

Before leaving for Africa he had met nationalists and revolutionaries such as Saifuddin Kitchlew, Sardar Ajit Singh, Sardar Basant Singh, Baba Bhag Singh and Master Mota Singh. He knew fully about the Ghadr Party of Kartar Singh Sarabha, the Jallianwala Bagh episode, 'siropa' given to Dyer and the Nankana Sahib tragedy had affected him deeply. He worked also for some time among the Babbar Akalis. He got interested in the literature of the Ghadr Party and in the beginning of 1924 he went to America and became an active member of the Ghadr Party. He helped illegal Punjabi migrants to reach America from Mexico and thus brought them under the influence of the Ghadr Party. It appears that with the help of the Ghadr Party he established his link with Bhagat Singh. In America, besides serving in San Francisco, Udham Singh worked for some time in Chicago and Detroit. He also organised his separate 'Azad Party', an offshoot of the Ghadr Party.

From the US he visited France, Germany, Poland, Switzerland, Lithuania, Hungary and Italy. He established contacts with Ghadr Party revolutionaries in Iran, Italy, Afghanistan, Germany, Panama, Mexico, Canada, US, Japan, Hong Kong, Malaysia, Burma and Singapore. Bhagat Singh knew about his activities and was impressed by him. In July 1927 Udham Singh delivered revolvers, ammunition and currency to Bhagat Singh and members of the Ghadr Party. It appears that the workers of the Ghadr Party were under the influence of Bhagat Singh's ideology and both were working together.

Udham Singh was arrested by the police in August 1927 at Amritsar, who recovered two revolvers from his possession. At the time of his arrest Udham Singh announced that he had come from America with ammunition to overthrow the British in India. He showed sympathy with the Bolsheviks. In the police FIR his name is given as Sher Singh. He was sentenced to five years imprisonment on charges of revolt and conspiracy. In prison he was active in influencing other prisoners, for which he was not only shifted from time to time to various prisons but was flogged many times.

He was distraught at Bhagat Singh's martyrdom on March 23, 1931. Later he wrote about his thoughts on the same in letters from Brixton prison, London, in 1940 where he suggested that the revolutionary movement had failed after Bhagat Singh's untimely death. In the last months of 1931, he was released from the prison. He obtained a passport from Lahore in the name of Udham Singh and reached England by the end of 1933. In the previous passport his name was Sher Singh. In the Ghadr Directory of 1934 prepared by the police, his name was given as Sher Singh. It was only in 1937 that the police found that Sher Singh of the Ghadr Party had renamed himself as Udham Singh. In England he came in contact with some Punjabis in the gurdwara of London; among whom Shiv Singh Touhl became his close friend. During 1934 to 1938 he visited many European countries. During his stay in England, he worked in various capacities. Though he was under police surveillance after 1937, he did not stay at one place for long and normally sought lodgings in the houses of the Europeans.

After the second world war had begun, the Ghadr Party took the view that the time had come for a revolt and for overthrowing of British rule from India. Udham Singh was in search of such an opportunity. On March 13, 1940 at Caxton Hall there was a meeting of British imperialists who were making suggestions to the government how to maintain its control over the colonies such as India. After the meeting Udham Singh shot dead O'Dwyer and wounded Zetland, Lamington and Dane. The address of Wellington (along with the addresses of O'Dwyer and Zetland) in both the diaries of 1939 and 1940 proved that he wanted to kill Wellington because he was the Viceroy at the time of martyrdom of Bhagat Singh. Zetland was the Secretary of State for India at that time and the Ghadr Party was of the view that India was pushed into the war against her wishes.

TRACKING O'DWYER

As far as O'Dwyer was concerned, Udham Singh was keeping an eye on him for the previous 20 years. He was not only responsible for the deaths of many Ghadr Party revolutionaries but also for their torture

and long imprisonment in far-off places. O'Dwyer was also held responsible for forcible recruitment of people from rural Punjab into the British army, many of whom were used as cannon fodder in the first world war. Udham Singh held O'Dwyer responsible for the repression of Punjabi village society. Jallianwala Bagh shooting, martial law repression were also events which O'Dwyer directed. O'Dwyer had not stopped there but he remained committed to the policy of ruling India with an "iron hand". In the meeting at Caxton Hall he had made fun of the Indian people and thus had become a notorious tyrant in the eyes of Udham Singh. Dane and Lamington were supporters of O'Dwyer's thinking. In fact, Udham Singh wanted to target some Britishers connected with Indian affairs in order to begin the revolt and these officials had already earned his wrath. Udham Singh was smiling at the time of arrest and he made a statement justifying his action:

I took my revolver from home with me to protest. In the beginning of the meeting, I was standing up. I did not take the revolver to kill but just to protest. Well then when the meeting was already finished I took the revolver from my pocket and I shot like... I think at the wall. I just shot to make the protest. I have seen people starving in India under British imperialism. I did it, the pistol went off three or four times. I am not sorry for protesting. It was my duty to do so. Just for the sake of my country to protest. I do not mind … sentence. Ten, 20 or 50 years or to be hanged. I done my duty. Actually, I did not mean to take a person's life, do you understand. I just mean protesting, you know.

Some Punjabis and a few Englishmen led by Shiv Singh assisted Udham Singh in his trial. From the prison Udham Singh wrote 14 letters to Shiv Singh, the Ghadr Party in America and to some others. He conceived a plan for his escape. The letters reflect his fearless personality, his sense of making any sort of sacrifice for the freedom of the country and his devotion to Bhagat Singh. He also undertook a hunger strike for 42 days in order to inspire the countrymen.

On June 5, 1940 at the time of his death sentence Udham Singh made a written statement in which he criticised the exploitative and violent policy of British imperialists. It ran:

I do not care about sentence of death. It means nothing at all. I do not care about dying or anything. We are suffering from the British empire. I am not afraid to die. I am proud to die. I want to help my native land, and I hope when I have gone, that, in my place will come others of my countrymen to drive the dirty dogs… You people go to India and when you come back you are given prizes and put into the House of Commons, but when we come to England we are put to death. In any case I do not care anything about it, but when you dirty dogs come to India – the intellectuals they call themselves, the rulers – they are bastard-blood caste, and they order machine guns to fire on Indian students without hesitation…I have more English friends than I have in India. I have nothing against the public. I have great sympathy with the workers of England, but I am against the dirty British government. You people are suffering the same as I am suffering through those dirty dogs and mad beasts. India is only slavery... Killing, mutilating and destroying. We know what is going on in India, people do not read about it in the papers. Hundreds of thousands of people being killed by your dirty dogs…

But the imperial structure did not spare Udham Singh, who on July 31, 1940 was martyred. Udham Singh was an active member of the Ghadr Party and a supporter of its ideology. This has been proved from the reports of the British secret service, the Ghadr Directory of 1934, the police FIR of 1927 and the inquiries of 1940. His statement in the court cited above was deeply influenced by the Ghadr ideology. The secret service reports and reports of the home ministry proved that he was not a member of any secret service of any country but a Ghadr Party worker who felt it was time to revolt against the British. The act of Udham Singh was the beginning of the revolt. It is necessary to mention that during his long revolutionary tenure Udham Singh was called by many names including Ude Singh, Udham Singh, Frank Brajil, U S Sidhu Singh, his highness prince U S Sidhu and Mohamed Singh Azad. But he was certainly not Ram Mohamed Singh Azad.

Mohamed Singh Azad was tattooed on one of his arms and it was his last name. He was not only against slavery, exploitation and repression but he had the ability to challenge such inhuman activities. It was because of his character that he could raise his arm in the British court to say: "Long Live Revolution", "Down with British Imperialism", and "Long Live India" and in doing so he not only carried forward the revolutionary tradition of Punjab but also became immortal in the history of India.

❖ ❖ ❖ ❖

ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ
੧੦੦ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ
ਹਫ਼ਤਾਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਚਾ

4 ਅਗਸਤ, 1921

ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੀ ਪਰਮ ਕਿਰਪਾ ਔਰ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿਲਾ ਪੂਰਨਿਆਂ ਦੇ ਮੁਤਅੱਲਕ ਮੁਕਾਮ ਲਛਮੀ ਪੁਰ ਨੌਮੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵਿਚ ਇਕ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਦੀਵਾਨ ੧੯ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸਜਿਆ, ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਸੁਕਾਮ ਮਹੇਸੂਆ, ਭਵਾਨੀ ਪੁਰ, ਕੰਤ ਨਗਰ, ਅਚਲਾ, ਭੰਡਾਰ ਤਲ ਕੀ ਸੰਗਤ ਭੀ ਪਹੁੰਚੀ ਥੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੱਥਾ ਦਰਭੰਗੇ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਮਨੋਹਰ ਸਿੰਘ, ਨੌਰੰਗ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਹਸੀਲਦਾਰ ਆਏ, ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪਰ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ, ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ, ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਕੁਝ ਗੁਰਮਤੇ ਪੂਰਬੀ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਤੇ ਇਕ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਦੀਵਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਪਾਸ ਹੋਇਆ।

ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਏਲਾਨ

"ਥੋੜੇ ਜਹੇ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਏ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਪਾਨ ਧਾਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਰਿਆਇਤ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਲੰਮੀਆਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ ਯਾ ਮਾਮੂਲੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪੈਹਰ ਲਈਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਮਹੀਨੇ ਪੈਹਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਮੂਲੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨਾਲ ਪਾਣ ਬਦਲੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਗੋਚਰੀ ਰੱਖ ਕੇ ਹੁਣ ਇਨਾਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਪੈਹਰਨ ਦਾ ਰਵਾਜ ਘੱਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ (ਰਵਾਜ ਦੇ ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਵਧ ਜਾਣ ਤੇ ਜਰੂਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਅਖਤਿਆਰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ) ਇਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਬਾਕੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ।"

ਦੋ ਕ੍ਰਿਪਾਨਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਛਡੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਲੰਮੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਸਮਝ ਫਿਰ ਫੜ ਲੈਣ ਦਾ ਅਖਤਿਆਰ ਜੋ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਮਾਹਫੂਜ਼ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਇਸਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਾਹਫੂਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਲੋੜ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਡੀਆਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨਾ ਫੜਿਆ ਜਾਏ, ਲੋੜ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ਇਕ ਆਮ ਏਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਲੰਮੀ, ਨਹੀਂ ਫੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਿੱਖ ਡੈਪੂਟੇਸ਼ਨ

੨੭ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਡੈਪੂਟੇਸ਼ਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੰਥ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮਿਲਯਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਗਵਰਨਰ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿ: ਮੀਨਾਰਡ ਵੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਤ ਬਾਬਤ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੋਂਦੀ ਰਹੀ।

ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਬਾਬਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਕ੍ਰਿਪਾਨਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਮੁਕਦਮੇਂ ਚਲਾਣ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਗਈ।

ਨੀਤੀ ਸ਼ਤਕ

ਪਾਪ ਦੀ ਜੰਜ ਲੈਕੇ ਬਾਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਾਬਲੋਂ ਟੁਰਿਆ, ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਤਬਾਹ ਕਰਦਾ, ਵਸਤੀਆਂ ਉਜਾੜਦਾ, ਲਾਹੌਰ ਅਪੜਿਆ, ਇਥੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਮਾਮੂਲੀ ਜਹੇ ਟਾਕਰੇ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਨਠ ਤੁਰੇ, ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ਸ਼ੈਹਰ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਬਾਬਰਵਾਣੀ ਫਿਰ ਗਈ, ਜੋ ਬੁੱਢਾ, ਜਵਾਨ, ਬੱਚਾ, ਇਸਤਰੀ, ਮਰਦ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਘਾਟ ਪਾਰ ਹੋਣ ਲਗਾ, ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗ ਗਈਆਂ, ਘਰ ਬਾਹਰ ਲੁੱਟ ਗਏ ਤੇ ਅੰਤ ਸ਼ੈਹਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਸੜ ਰਹੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਅਗਨੀ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬੇਬਸ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਉੱਠੀਆਂ, ਲਾਗੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਹੋਏ ਇਸ ਅਤਯਾਚਾਰ ਦੀ ਵਿਥਯਾ ਸੁਣ ਕੰਬ ਉਠਿਆ ਤੇ ਵਿਲਕਦੀ ਮਾਤਾ ਤੇ ਵਰਜਦੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਛਡ ਲਾਹੌਰ ਅਪੜਿਆ, ਬੇ-ਪਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਣ, ਫਟੜਾਂ ਨੂੰ ਮਰਹਮ ਪੱਟੀ ਲਾਣ ਤੇ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਬੁਝਾਣ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਗ ਪਿਆ, ਇਹ ਸ੍ਰੋਤ ਬਾਬਰ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪੜੀ ਤੇ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਝੱਟ ਪਕੜ ਮੰਗਾਇਆ, ਬਾਬਰ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ (ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ) ਭਾਈ ਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਉਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਯਾ ਕਿ ਭਾਈ ਤਾਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਲੱਗ ਸ਼ੈਹਰ ਵਿਚ ਲਾਈ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਬੁਝਾਕੇ ਸ਼ੈਹਰ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ, ਭਾਈ ਤਾਰੇ ਵਰਗੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਏ ਹੀ ਭਰਥਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਬਿਨਾਂ ਜਾਚਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੌਲ ਫੁੱਲਾਂ,
ਸਦਾ ਸੂਰਜ ਨੇ ਆਨ ਖਿੜਾਇਆ ਏ।
ਬਿਨਾਂ ਮੰਗਿਆ ਚੰਦ ਨੇ ਕੰਮੀਆਂ ਨੂੰ,
ਖੇੜਾ ਆਨ ਕੇ ਦਾਨ ਕਰਾਇਆ ਏ।
ਬਿਨਾਂ ਬੇਨਤੀ ਬੱਦਲਾਂ ਉਮਡ ਆ ਕੇ,
ਜਲ ਜਗਤ ਨੂੰ ਆਪ ਦਿਵਾਇਆ ਏ।
ਤਿਵੇਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਪੇ,
ਪ੍ਰਾਏ ਭਲੇ ਨੂੰ ਲੱਕ ਬਨ੍ਹਾਇਆ ਏ।

❖ ❖ ❖ ❖

ੴ

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼

{ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ-੨੧੯}

ਮੂਲ [ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੯, ਚਉਪਦਾ ੨੪੬] ਅਰਥ

ਸਾਧੋ ਇਹੁ ਮਨੁ ਗਹਿਓ ਨ ਜਾਈ॥ ਚੰਚਲ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਸੰਗਿ ਬਸਤੁ ਹੈ ਯਾ ਤੇ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਾਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥ ਕਠਨ ਕਰੋਧ ਘਟ ਹੀ ਕੇ ਭੀਤਰਿ ਜਿਹ ਸੁਧਿ ਸਭ ਬਿਸਰਾਈ॥ ਰਤਨੁ ਗਿਆਨੁ ਸਭ ਕੋ ਹਿਰਿ ਲੀਨਾ ਤਾ ਸਿਉ ਕਛੁ ਨ ਬਸਾਈ॥੧॥ ਜੋਗੀ ਜਤਨ ਕਰਤ ਸਭਿ ਹਾਰੇ ਗੁਨੀ ਰਹੇ ਗੁਨ ਗਾਈ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਏ ਦਇਆਲਾ ਤਉ ਸਭ ਬਿਧਿ ਬਨਿ ਆਈ॥੨॥੪॥

ਹੇ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਜਣੋ! ਇਹ (ਜੀਵ ਦਾ) ਮਨ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। (ਇਸ ਦੇ) ਨਾਲ ਚੰਚਲ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਸਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ (ਸਦਾ ਚੰਚਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)॥੧॥ ਰਹਾਓ॥

(ਫਿਰ ਇਸ ਜੀਵ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕਰੜਾ ਕ੍ਰੋਧ ਵੱਸਦਾ) ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਤਿ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। (ਇਹ ਕ੍ਰੋਧ) ਸਭ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਰਤਨ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ (ਕਿਸੇ ਦੀ) ਕੁਛ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ॥੧॥

ਜੋਗੀ (ਆਦਿਕ) ਸਾਰੇ (ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰਨ ਦੇ) ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਰ ਗਏ, (ਹੋਰ) ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ (ਲੋਕ) ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਾਰ ਗਏ। ਪਰ ਜਦ ਹਰੀ ਜੀ ਦਿਆਲੂ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਧਾਂ ਢੁੱਕ ਪਈਆਂ, (ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ) ਦਾਸ ਨਾਨਕ॥੨॥੪॥ (ਸੰਥਜ਼ਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੬੪)

O saintly Persons! It has not been easy to put a check on the (restless) mind: it cannot be controlled. Frivolity and avariciousness ever abide with it; that is why it does not remain stable even for a little while.1.Pause.

The insurmountable feelings of wrath also abide within human mind; these feelings make man forget (the true way of life). The wrath robs all beings of their jewel-like precious divine knowledge. Nothing can ever withstand these feelings.1.

All the yogis made efforts and sages made laudations of the Divine (with a view to control the mind) but ultimately felt tired (unable to do so). (However, neither efforts of the yogis nor scholarship of the sages could help control the mind). Nanak, the devotee of God, says that every contrivance of man happens to bear fruit only when God gets pleased and bestows His mercy.2.4. (G.G.S., Pg-219)

(English Translation : Dr. Dharam Singh)

'KHALSA SAMACHAR' New Delhi. Office of Posting NDGPO-110001 (Thursday-Friday) R.No.50825/1990 DL(ND)-11/6035/2021-22-23
Published & printed by Dr.Mohinder Singh on behalf of Bhai Vir Singh Sahitya Sadan, Published from Bhai Vir Singh Marg, Gole Market, New Delhi-110001 and printed at Print Media, 1331 Chowk Sangatrashan, Paharganj, New Delhi.
Editor Dr.Mohinder Singh. Phone 011-23363510, Email:info@bvsss.org www.bvsss.org
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਛਾਪਕ ਡਾ.ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਮੀਡੀਆ, 1331 ਚੌਂਕ ਸੰਗਤਰਾਸ਼ਾ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-55 ਤੋਂ ਛਪਵਾਇਆ।
ਸੰਪਾਦਕ: ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ। [ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ]

ਸਚਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕ 'ਕਸ਼ਮੀਰ : ਟੁਕੜੀ ਜਗ ਤੋਂ ਨਿਆਰੀ' ਤੇ ਚਰਚਾ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 23 ਜੁਲਾਈ 2021 : ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਦੀ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸਚਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕ **ਕਸ਼ਮੀਰ : ਟੁਕੜੀ ਜਗ ਤੋਂ ਨਿਆਰੀ** 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਵਲੋਂ ਤਜ਼ਕਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਦਿਲਖਿੱਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਦਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸੈਂਟਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਚਾਂਸਲਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਡਾ. ਸਰਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਡਾ. ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਮਾਹਲ ਨੇ ਇਸਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਸੁਭਾਗ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਸਦਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਨੇ ਵੀ ਆਨਲਾਈਨ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ।

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦਿਆਂ ਸਦਨ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਦਨ ਦੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸੰਖੇਪ 'ਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਭ ਨੂੰ ਜੀਓ-ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ। ਉਪਰੰਤ ਡਾ. ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਮਾਹਲ ਨੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ, ਜਿੱਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਵਡੇਰਾ ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਹਿੱਸਾ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ, ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਫੁਲਿੱਤ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਾਡੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਜਨ-ਮਾਨਸ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਬਣਾਈਏ। ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਦਨ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਤੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਉਪਰੋਕਤ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਵਕਤਾ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ। ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਬੋਧਨ 'ਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਅਮਲ ਤੋਂ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨਿਘਰੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਲਾਤਮਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ। ਪੁਸਤਕ 'ਚੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਚਿਤ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਦਿਸਦੇ ਪੱਖ, ਇਸਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕਤਾ ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਕਟ ਹੁੰਦੀ ਕਵੀ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਦਾ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਚਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਪਾਠ ਯਾਤਰਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਤੇ ਕਵੀ ਮਨ ਦੇ ਪਾਠਕ ਤੇ ਸਰੋਤਾ ਨੂੰ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਪਰੰਤ ਪ੍ਰੋ. ਸਰਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਭਾਸ਼ਣ 'ਚ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਭਲੇ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਉਸ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਉਭਾਰਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਅਮਲ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਉਮੀਦ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਡਾ. ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਮਾਹਲ ਦੀ ਅਗੁਵਾਈ 'ਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਹਿਤਕ-ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਖੀਰ 'ਚ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਲੋਕਲ ਐਡਵਾਇਜ਼ਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਡਾ. ਰਵੀਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਸ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸਭ ਵਕਤਿਆਂ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਤਹਿਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਐਸ. ਐਸ. ਜੌਹਲ

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ

ਡਾ. ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਮਾਹਲ

ਡਾ. ਰਵੀਪਾਲ ਸਿੰਘ